

STANOWISKO REKOMENDACYJNE W ZAKRESIE SPOSOBU REALIZACJI I JAKOŚCI AUDIODESKRYPCJI UTWORÓW AUDIOWIZUALNYCH

1. Stan prawny

1.1. Definicja audiodeskrypcji

Zgodnie z art. 4 pkt.28 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 2011 r. Nr 43, poz. 226, z późn. zm.), zwanej dalej u.r.t. audiodeskrypcją jest werbalny, dźwiękowy opis obrazu i treści wizualnych zawartych w audycji audiowizualnej, przeznaczony dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku, umieszczony w audycji lub rozpowszechniany równocześnie z audycją.

1.2. Obowiązki dostawców audiowizualnych usług medialnych

Nadawcy programów telewizyjnych podlegających u.r.t. są obowiązani do zapewniania dostępności programów dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu, przez wprowadzanie odpowiednich udogodnień: audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących oraz tłumaczeń na język migowy, tak aby co najmniej 10% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, posiadało takie udogodnienia (art. 18 a ust. 1 u.r.t.).

Rozporządzenie KRRiT z dnia 28 maja 2013 roku w sprawie niższego udziału w programie telewizyjnym audycji z udogodnieniami odbioru dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu (Dz. U. z dnia 3 czerwca 2013 r.), wydane na podstawie art. 18 a ust. 2 u.r.t. obniża kwotę udogodnień dla osób niepełnosprawnych dla:

- programów wyspecjalizowanych o charakterze muzycznym (do 1%);
- programów rozpowszechnianych w sieciach kablowych o małym zasięgu ludnościowym i minimalnym dziennym czasie nadawania programu oryginalnego (zastosowano tu dwa progi: dla najmniejszych nadawców 1% oraz dla nieco większych - 5%).

Ponadto, nadawców programów emitowanych w naziemnej telewizji cyfrowej (poza programami: Telewizja Trwam, Stopklatka TV i Focus TV) obowiązuje ich własny akt samoregulacyjny, tj. Porozumienie nadawców z dnia 5 czerwca 2013 r. w sprawie sposobu realizacji obowiązków wynikających z art. 18 a u.r.t. dotyczących udogodnień w programach telewizyjnych dla osób z niepełnosprawnością wzroku i dla osób z niepełnosprawnością słuchu. Porozumienie to określa:

- audiodeskrypcję na poziomie 11 godzin kwartalnie dla czterech głównych programów, tj. TVP 1, TVP 2, Polsat, TVN, a dla pozostałych programów emitowanych w naziemnej telewizji cyfrowej, których nadawcy podpisali Porozumienie (tj. łącznie 7 nadawców), kwota audiodeskrypcji została określona na poziomie 6 godzin kwartalnie dla każdego z programów.

Jeśli chodzi o dostawców audiowizualnych usług medialnych na żądanie, to zgodnie z art. 47 g u.r.t. mają oni dążyć do stopniowego zapewniania dostępności dostarczanych audycji dla osób

niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu poprzez wprowadzanie między innymi audiodeskrypcji.

1.3. Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych o Prawach Osób Niepełnosprawnych

Ratyfikowana przez Polskę w 2012 r. Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych w art.21 wzywa państwa strony do podejmowania wszelkich działań umożliwiających osobom niepełnosprawnym uzyskiwanie, otrzymywanie i rozpowszechnianie informacji i idei na równych zasadach z innymi członkami społeczeństwa za pomocą wszelkich środków komunikacji międzyludzkiej, w tym m.in. poprzez: dostarczanie osobom niepełnosprawnym informacji przeznaczonych dla ogółu społeczeństwa w dostępnych dla nich formach i technologiach, odpowiednio do różnych rodzajów niepełnosprawności, na czas i bez dodatkowych kosztów, a także zachęcanie środków masowego przekazu do zapewnienia, by ich usługi były dostępne dla osób niepełnosprawnych.

2. Cel i odbiorcy audiodeskrypcji

Szacuje się, że w nowoczesnych społeczeństwach problemy ze wzrokiem występują u minimum 20% populacji, a według *European Blind Union* wskaźnik ten może nawet przekraczać 30% Europejczyków. Poza osobami niepełnosprawnymi z powodu dysfunkcji narządu wzroku, wśród których znajdują się:

- osoby niewidome od urodzenia;
- osoby ociemniałe na różnych etapach życia, tj. dysponujące różnymi poziomami pamięci wizualnej;
- osoby niedowidzące o różnym stopniu uszkodzenia narządu wzroku;

do odbiorców audiodeskrypcji mogą należeć także:

- osoby starsze, dla których audiodeskrypcja będzie stanowiła ułatwienie w odbiorze audycji;
- osoby widzące, dla których dodatkowy opis ułatwia rozumienie treści audiowizualnych i wzmacnia ich uwagę (np. osoby z dysfunkcjami innymi niż dysfunkcja wzroku, osoby uczące się języka polskiego, osoby, które z różnych względów przerywają na jakiś czas oglądanie audycji nie przerywając jednocześnie jej słuchania).

Dla jednych odbiorców audiodeskrypcja jest głównym sposobem konsumpcji treści audiowizualnych, dla innych jest to wyłącznie technika wspomagająca. Biorąc to pod uwagę, jak również biorąc pod uwagę zróżnicowanie grup odbiorców pod względem stopnia niepełnosprawności, kapitału kulturowego, wieku i wykształcenia, różnych potrzeb i różnych kompetencji poznawczych¹, a z drugiej strony wiedząc, że audycja audiowizualna umieszczona w ramówce telewizyjnej może być opatrzona tylko jedną wersją tej usługi, powinna to być zatem wersja kompromisowa, użyteczna dla jak największej liczby odbiorców. Zadaniem dobrego audiodeskryptora jest zatem dążenie do poszukiwania złotego środka oraz wyważenie różnych, często sprzecznych potrzeb i oczekiwań odbiorców. Jednocześnie należy pamiętać, że celem audiodeskrypcji utworów audiowizualnych jest stworzenie jej odbiorcom możliwie pełnego, samodzielnego i satysfakcjonującego odbioru oraz samodzielnej interpretacji treści wizualnych. Audiodeskrypcja powinna oddziaływać na odbiorcę w tym samym czasie i tak samo, jak obraz oddziałuje na widzącego odbiorcę.

¹ Wśród odbiorców audiodeskrypcji występuje zróżnicowanie znajomości świata wyrażanego przez obrazy, kolory, wyobraźnię przestrzenną, umiejętność odczytywania języka filmowego, czy rozumienia zabiegów formalnych.

3. Podstawowe zasady tworzenia audiodeskrypcji w utworach audiowizualnych

Opis audiodeskrypcji odpowiada na podstawowe pytania: *kto, co, jak, gdzie, kiedy*. Unika za to odpowiedzi na pytanie *po co*, chyba, że takie wyjaśnienie jest niezbędne w celu uniknięcia dwuznaczności czy nieporozumienia. Opis treści wizualnych nie powinien zaburzać naturalnego rytmu utworu. W wyjątkowych sytuacjach dopuszczalne są nieznaczne wyprzedzenia akcji uzasadnione potrzebą kompetentnego odbioru ze strony osób korzystających z audiodeskrypcji.

Nie istnieje jeden słuszny wzorzec audiodeskrypcji danego utworu. Opis powinien być:

- precyzyjny i zwięzły;
- dostosowany do przedmiotu tego opisu;
- klarowny i wewnętrznie spójny;
- komplementarny z oryginalną ścieżką dźwiękową.

Dobry audiodeskrytor jest niewidzialny, widzialnym czyniąc opisywany słowami obraz.

Do elementarnych zasad tworzenia audiodeskrypcji należy:

- poszanowanie integralności utworu, jego stylu, ładunku emocjonalnego, estetyki i poetyki;
- dążenie do obiektywizmu: brak wartościowania, komentowania, interpretowania, używania przenośni, brak cenzurowania (np. występujących w utworze scen drastycznych czy erotycznych). Audiodeskrytor nie używa wulgaryzmów, slangu, języka technicznego, archaicznego czy kwiecistego. Zachowuje poprawność językową i stosuje proste konstrukcje składniowe;
- szacunek dla odbiorcy: audiodeskrypcja nie może przytłaczać czy rozpraszać ani nadmiarem opisu, ani być zbyt lakoniczna, nie może też zagłuszać żadnych ważnych dźwięków. Jest to sztuka kompromisu, selekcji i hierarchizacji informacji. Nie należy zapominać, że odbiorca audiodeskrypcji słyszy. W praktyce oznacza to, że audiodeskrypcja nie może zastępować warstwy słownej i dźwiękowej utworu, powielać jej, czy konkurować z nią o uwagę odbiorcy. Jedynie w produkcjach obcojęzycznych dopuszczalne jest nachodzenie audiodeskrypcji na narrację i dialogi prowadzone w obcym języku. Jeżeli audiodeskrypcja skierowana jest do konkretnej grupy odbiorców (np. do dzieci), powinna uwzględniać specyfikę danej grupy;
- nadążanie za akcją utworu, relacjonowanie jej na bieżąco w czasie teraźniejszym i w trzeciej osobie; opis od ogółu do szczegółu z uszeregowaniem ważności informacji; tekst audiodeskrypcji powinien obejmować pojawiające się na ekranie napisy oraz opisy znaków graficznych, w tym nazwiska i logo twórców i producentów, a także objaśnienia niejednoznacznych lub trudno rozpoznawalnych dźwięków.

Audiodeskrypcja stanowi dodatkową ścieżkę dźwiękową umieszczaną między dialogami.

4. Przygotowanie audiodeskrypcji

4.1. Wybór audycji

Są typy audycji, które ze względu na swój charakter są szczególnie podatne do skorzystania z audiodeskrypcji. Należą do nich w szczególności: filmy fabularne i dokumentalne, seriale i serie oraz audycje dla dzieci. Ze względu na nasycenie warstwą słowną, audiodeskrypcja nie spełnia swojej funkcji w audycjach informacyjnych i publicystycznych, rozmowach w studiu, teleturniejach i quizach czy w audycjach z udziałem publiczności.

Należy mieć jednak na uwadze, że gusta odbiorców audiodeskrypcji, tak samo jak pozostałych widzów, są różnorodne, dlatego mają oni prawo oczekiwać zróżnicowania oferty wśród audycji podlegających audiodeskrypcji.

4.2. Oglądanie materiału filmowego

Przygotowanie audiodeskrypcji rozpoczyna się od dokładnego obejrzenia materiału audiowizualnego. Niektóre zalecenia wskazują, by pierwsze oglądanie było właściwie odsłuchaniem ścieżki dialogowej. Pozwala to nie tylko poznać fabułę utworu, ale również wychwycić elementy, które mogą sprawić trudność w trakcie pisania audiodeskrypcji, na przykład ze względu na nietypowe elementy scenografii, niewyraźny obraz lub skomplikowaną akcję itp. Warto mieć dostęp do scenariusza i listy dialogowej. W przypadku serialu wskazane jest obejrzenie wszystkich odcinków.

Przystąpienie do napisania skryptu poprzedzają następujące etapy:

- pogłębiona obserwacja i analiza materiału;
- selekcja opisywanego materiału;
- synteza i ustalenie logicznego porządku opisywania;
- przygotowanie materiału słownikowego umożliwiającego dobór odpowiednich zwrotów i wyrażeń.

4.3. Tworzenie skryptu

Skrypt audiodeskrypcji powinien mieć czytelną i przejrzystą formę graficzną: tekst audiodeskrypcji powinien odróżniać się od dialogów np. innym kolorem czcionki lub czcionką pogrubioną itp. Skrypt powinien też zawierać oznaczenie kodów czasowych, zaznaczenie odgłosów, których lektor nie może zacytować oraz ewentualne inne wskazówki dla lektora, np. dotyczące zmiany tempa czytania.

Wskazówki edytorskie w zakresie tworzenia audiodeskrypcji. Chodzi w niej o:

- odkrywanie, a nie wymyślanie;
- dzielenie się, a nie przekonywanie;
- pokazywanie, a nie bycie na pokaz.

4.4. Redakcja skryptu

Skrypt po napisaniu powinien być czytany przez drugą osobę, najlepiej redaktora. Osoba ta pełni rolę tzw. drugiego oka, sprawdzając czy audiodeskrypcja mieści się w przewidzianym czasie i czy jest zsynchronizowana z utworem, czy przestrzega logicznego porządku, czy nie zawiera błędów itp. Dobrą praktyką jest tzw. naczytanie skryptu wspólnie przez autora i redaktora oraz przedyskutowanie przez nich i uzgodnienie koniecznych zmian.

4.5. Naczytanie w grupie osób niewidomych

Do dobrej praktyki należy skonsultowanie skryptu przed nagraniem z osobami z dysfunkcją wzroku. Najlepiej jeśli taka grupa konsultacyjna składa się z kilku osób i jest zróżnicowana pod względem możliwości odbioru.

4.6. Nagranie audiodeskrypcji

Jakość nagrania w dużej mierze zależy od wyboru profesjonalnego lektora, mającego prawidłową dykcję, stosującego prawidłową intonację i logiczne akcentowanie. Głos lektora i sposób czytania nie powinien przykuwać uwagi np. nadmierną modulacją (audiodeskrypcja powinna być neutralna wobec oryginalnej ścieżki dźwiękowej, ale nie znaczy, że ma być monotonna). Głos lektora powinien oddawać atmosferę filmu i współgrać z jego klimatem i stylem. W przypadku filmów zagranicznych, w których lektor czyta dialogi, istotny jest dobór różniących się głosów dla obydwu lektorów (np. głos kobiecy i głos męski).

Poziom głośności audiodeskrypcji powinien być dostosowany do poziomu głośności oryginalnej ścieżki dźwiękowej. W przypadku odczytywania napisów ton głosu lektora powinien być zmieniony, np. poprzez wprowadzenie lektora innej płci.

Niektórzy niewidomi preferują nagranie audiodeskrypcji za pomocą syntezy mowy.

4.7. Odsluchanie nagrania

Odsluchanie w studiu gotowej audiodeskrypcji służy sprawdzeniu synchronizacji audiodeskrypcji z tłem dźwiękowym i warstwą wizualną, jak też sprawdzeniu, czy treść nagrania zgadza się z treścią skryptu, a także czy jakość nagrania nie utrudnia odbioru utworu. Służy też usunięciu i poprawieniu drobnych niedociągnięć, np. zbyt wysokich lub niskich poziomów dźwięku.

5. Informacje końcowe

Szczegółowe zasady tworzenia i przygotowania audiodeskrypcji znajdują się w następujących dokumentach źródłowych, na podstawie których opracowano niniejsze Stanowisko Rekomendacyjne w części dotyczącej tego zagadnienia.

- *Audiodeskrypcja - zasady tworzenia*, opracowanie Małgorzaty Zawadzkiej na podstawie *ITC Guidance on Standards for Audio Description*, May 2000, *Standards techniques in audio description*, updated 2007;
- *Audiodeskrypcja - zasady tworzenia*, Izabela Kunstler, Urszula Butkiewicz, Robert Więckowski dla Fundacji Kultury bez Barrier, Warszawa, 2012;
- *Standardy tworzenia audiodeskrypcji do produkcji audiowizualnych*, Barbara Szymańska i Tomasz Strzyński, Fundacja Audiodeskrypcja, Białystok 2010;
- *L'audiodescription, principes et orientations*, document rédigé par Laure Morrisset et Frédéric Gonant, CSA, 2008.